

**МІЖ «МЕТОДОЛОГІЧНИМ НАЦІОНАЛІЗМОМ»
І «ПОВЕРНЕННЯМ ДО ЄВРОПИ»: ПАРАЛЕЛІ ДИСКУРСІВ
ЛИТОВСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ
Й ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ**

Мало чи не у всі часи, починаючи з античності, історія наділялась не лише нейтральними функціями збереження й ретрансляції досвіду минулого. Вона ще й була покликана стати «школою політики і моралі», консолідувати національно-політичну спільноту, легітимізувати її історичним аргументом, обґрунтувати певний вектор суспільного поступу. З цієї позиції зрозумілим є умовивід класика литовської історіографії А. Шапки (1906–1961), що історія, яка має своїм предметом минуле, це ще й наука сьогодення [1]. Відтак, заклики залишити історію історикам, що є нездійсненними, звучать у разі дразливості певних історичних сюжетів, при їхньому ще невичерпаному конфліктному потенціалі, відсутності компромісних варіантів трактування. Але в інших випадках на них охоче і при першій же нагоді посилаються. Так, рідко яка українсько-литовська зустріч на офіційному рівні, чи на рівні громадянського суспільства обходиться без апелювання до досвіду спільного буття у складі середньовічного Великого князівства Литовського. Але питання про глибину знайомства з досвідом литовської історіографії, зокрема й для вироблення засад історичної політики в умовах сучасних викликів, залишається відкритим.

Вже на термінальній стадії існування СРСР у колишніх союзних республіках, стартував масштабний процес «націоналізації минулого» – відсепарування власної історії від спільного історичного і політичного простору, пов'язаного з Росією / СРСР [2, с. 236–237]. Литва й Україна мали у цьому чимало спільного. В обох випадках історична легітимація суверенних державницьких прагнень покоїлася на схемі національної історії, створеній раніше класиками національних історіографій. У випадку України – це історична концепція М. Грушевського у багатотомній «Історії України-Руси», а щодо Литви – це схема національно-політичної історії А. Шапки, професора Університету Вітаутаса Великого у Каунасі.

Історіографічна ситуація у наших країнах на зламі 1980–1990-х рр. мала багато спільного. З небуття повертались імена класиків національних історіографій, а їхні праці видавались масовими накладами. Так у Вільнюсі у 1989 р. перевидали понад 100 тис. прим. «Історії Литви» під ред. А. Шапоки.

Але у той самий момент історичне мислення провідних політиків України й Литви демонструвало очевидні відмінності, помітні у визначеннях установчих актів новітнього періоду історії наших держав. Не дивлячись на апелювання до тисячолітньої традиції української державності, у нашому випадку 24 серпня 1991 р. був прийнятий Акт проголошення незалежності України, у той час як у Литві 11 березня 1990 р. було ухвалено Акт відновлення незалежності Литви. Цим у суспільну свідомість імплементувався концепт радянської окупації, котра перервала природний розвиток литовської державності, етапами якої були Велике князівство Литовське, Акт Литовської Таріби 16 лютого 1918 р. та Литовська республіка міжвоєнних часів. Ставлення до радянського періоду в історії України, набагато тривалішого, аніж у Литві, неоднозначне і в науковому середовищі, і в суспільній думці. Це тягне за собою стан невизначеності як онтологічного, так і дефінітивного характеру, котру виразно описує Ж. Баландьє [3, с. 9–10]. У свою чергу, наслідком ментальної невизначеності стає компромісна політика, втілена у збанкрутілій «багатовекторності зовнішньої політики України. У Литві ж конструкції історичного мислення, чітке розуміння політичних цілей та унікальності моменту, за розчиненого «вікна можливостей» при тимчасовій слабкості РФ у 1990-х рр. сприяли безкомпромісним формулюванням Конституційного Акту про неприєднання до пострадянських східних союзів від 8 червня 1992 р. Будь-які спроби по втягненню Литви до таких союзів кваліфікувалися як ворожі по відношенню до незалежності і підлягали відповідальності згідно законам [4].

Відзначений багатьма експертами і культурологами дискурс «повернення до себе», властивий для історичного мислення та історичної політики пострадянських країн, відомий вчений, професор Вільнюського університету А. Бумблаускас назвав «методологічним націоналізмом» [5]. Серед іншого це означало викриття злочинів комуністичного режиму, пойменування конкретних винуватців, реабілітація репресованих та незаконно засуджених, у тім числі учасників націоналістичного Руху Опору. Наочним втіленням пам'яті про машину комуністичного терору у

Литві став Музей жертв геноциду на столичному проспекті Гедімінаса, перейменований у 2018 р. у Музей окупації та боротьби за свободу. Установа одночасно є дослідницьким та просвітницьким центром по цій проблематиці [6]. Останні монументальні релікти радянської доби – пафосні скульптури на Зеленому мосту у Вільнюсі, до речі, визнані об'єктами культурної спадщини Литви, були демонтовані влітку 2015 р. [7]. Як ми бачимо по хронології, в Україні процес декомунізації на офіційному рівні лише почався із прийняттям 9 квітня 2015 р. відповідного закону. У Литві ж у 2015 р. він вже практично добігав кінця.

А. Бумблаускас у багатьох своїх інтерв'ю зауважував, що після краху радянської імперії набуло актуальності питання: куди йдемо? Чи вистачає націоналістичного підходу? Адже, за його переконанням, «повернення до Європи» є не менш важливим, ніж легітимація власного смислообразу в історії [5]. А остання, і у випадку Литви, і у випадку України, передбачає дистанціювання від Росії у зовнішній політиці та від російської історичної міфології у політиці історичній. Знову ж таки, ці завдання були усвідомлені і почали реалізовувати з великим розривом у часі, і, відповідно, за різних суспільних та політичних умов. Адже, як відмітив публіцист та історик А. Портнов (Європейський університет Віадрина (Франкфурт-на-Майні), в історичній політиці в Україні тривалий час визначальним був пристосований до її потреб принцип «багатовекторності» [8, с. 42–43.], котрий на практиці означав амбівалентність, ситуативність, компромісність.

За свідченням А. Бумблаускаса, концепція європейськості литовської історії не просто завойовувала своє місце. Але на сьогодні, за переконанням філософа і політолога Е. Некрасаса, майже всі мешканці республіки визнають західну ідентичність, за винятком невеликої кількості прихильників філософа, педагога і науковця С. Шалкаускаса (1886–1941), який стверджував, що Литва знаходиться між Сходом і Заходом, радикальних націоналістів, жменьки євроскептиків та одного-двох язичників (реальних, чи уявних) [9].

Напрошується висновок, що шлях, пройдений литовською історіографією у виконанні її місії по консолідації національно-політичної спільноти та реалізації європейського вибору засобами історичної політики повинен бути пройдений і в Україні.

1. Lietuvos istorija / red. Adolfas Šapoka. – Vilnius: Mokslo, 1989. – XVI, 693 p.
URL: <https://istorijai.lt/ivedamoji-dalis-sapokos-lietuvos-istorija/#Tautos-istorija-ir-jos-mokymosi-tikslas>.
2. Ганус С. Политика памяти в Украине в контексте отношений с Россией (1990–2000-е гг.) / Сергей Ганус // Россия и Восточно-Центральная Европа: в поиске новой формулы отношений. Сб. ст. участников VIII международной научной конференции «Россия и Центральная Европа в новых геополитических реальностях. Москва. 3–4 декабря 2010 г. – М.: Институт Европы РАН, 2011. – С. 231–254.
3. Баландые Ж. Политическая антропология. Пер. с франц. Е.А. Самарской. – М.: Научный мир, 2001. – 204 с.
4. Конституционный акт о неприсоединении Литовской Республики к постсоветским восточным союзам. 8 июня 1992 г. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.241798?jfwid=gvy9zhn32>.
5. Сирук М. Украина и Литва: общий «европейский знаменатель» истории // День. – 2015. – 18 сентября. URL: <https://day.kyiv.ua/ru/article/ukraina-incognita/ukraina-i-litva-obshchij-evropeyskiy-znamenatel-istorii>.
6. Okupacijų ir laisvės kovų muziejus. URL: <http://genocid.lt/muziejus>.
7. Янчис В. Вильнюс прощается с советскими памятниками на Зеленом мосту // Deutsche Welle. – 2015. – 16 июля. URL: www.dw.com/ru/вильнюс-прощается-с-советскими-памятниками-на-зеленом-мосту.
8. Портнов А. Упражнения с историей по-украински. – М.: ОГИ-ПОЛИТ.РУ-Мемориал, 2010. – 224 с.
9. Nekrasas E. Lithuania a northern or central european country? / Evaldas Nekrasas. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.580.1125&rep=rep1&type=pdf>.